

Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi?

Arab Spring: A Precursor of Discursive Shift on Islam

Fahri Çakı¹

Özet

Büyük çoğunluğunu Arap ve/veya Müslüman toplumların oluşturduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesinde demokrasinin neden gelişmediği sorusu 2000’li yılların demokrasi alanyazınının en önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Bu bölgenin bir “istisna” ve “anomalı” olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Arap Baharı diye adlandırılan bölgedeki özgürleşme hareketlerinin Tunus, Libya ve Mısır’da diktatör liderlerin iktidardan düşmesi sonucunu vermesiyle birlikte tartışma, ODKA bölgesinde Arap Baharının demokratikleşme ile mi, otoriter rejimlerin devamı ile mi, Şeriat yönetimlerinin kurulmasıyla mı sonuçlanacağına dönüşmüştür. Bu makale, ODKA bölgesinde demokrasinin gelişmemesini İslam-demokrasi uyumsuzluğu teziyle açıklamaya çalışan dominant düşünce çizgisinin Arap Baharından sonra yerini nasıl bir söyleme bıraktığını inceleme konusu yapmaktadır. Makale, gelişmekte olan yeni söylemin 4 ana konuda (İslam ve İslamcılar imgesi, Batının bölgedeki çıkarları, terörle savaş, İsrail ile ilişkiler) önceki söylemden nasıl farklılaştığını göstermeyi amaçlamaktadır. Makale, gelişmekte olan yeni söylemle birlikte Batı’da İslam ve İslamcılar hakkında daha olumlu bir imge ortaya çıktığı ve bu imgenin kalıcı ve samimi olup olmadığının zaman içinde anlaşılabilceği sonucuna varmaktadır.

Anahtar kelimeler: Orta Doğu, Arap Baharı, Demokratikleşme, Dördüncü Dalga, İslam.

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

One of the most important debate themes in the literature on democratization has been why MENA (Middle East and North Africa) region, with a majority of Arab and/or Muslim population, is failing in transition to democracy. It is very often claimed that this region is an “exception” and an “anomaly”. After freedom movements named “Arab Spring” resulted with the fall of dictatorships in Tunisia, Libya and Egypt, the debate took a new form, namely whether Arab Spring will lead, in the region, to decent democracies or survival of the authoritarian regimes or establishments of Islamic governments based on Sharia Law. This paper takes a brief look at the dominant discourse that tries to explain lack of democracy in MENA region with the thesis of Islam-democracy incompatibility. Then the paper examines how this is replaced with a new discourse after the Arab Spring. It aims at demonstrating how the new discourse is differentiated from the previous one in terms of 4 main topics (the image of Islam and Islamists, Western interest in the region, war on terror, relationships with Israel). It draws the conclusion that the new discourse generates a more positive image of Islam and Islamists in the West although it is not clear whether this image is frankly and permanent.

Keywords: Middle East, Arab Spring, Democratization, The Fourth Wave, Islam.

Giriş

Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA)² toplumlarında son yıllarda (2000'li yıllar) meydana gelen protestolar ve gösteriler genel olarak *Arap Baharı* diye adlandırılmaktadır. Bazı analistler Arap Baharı sürecini 1990'lara kadar geri götürseler de, çoğunlukla bu kavramla 18 Aralık 2010'da Tunuslu bir gencin (Muhammed Bouazizi) yolsuzluk ve kötü muameleye tepki olarak kendisini yakmasını takiben Tunus'ta ortaya çıkan ve kısa sürede Mısır, Ürdün, Yemen, Cezayir, Libya, Bahreyn, Suriye gibi ülkelere yayılan toplumsal olaylar kastedilmektedir.

2011 yılı boyunca (ve daha öncesinde de) yeralan Arap Baharı sürecinde ODKA bölgesi halkları grevler, toplu gösteriler, yürüyüşler ve toplantılar gibi sivil itaatsizlik tekniklerine başvurmuşlar, iletişim ve organizasyon çabalarında sosyal medya ve teknolojiden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu süreçte devlet otoriteleri binlerce protestocuyu tutuklamaktan ve kitlelere karşı şiddete başvurmaktan kaçınmamışlardır. Ancak şiddete dayalı tüm tepkilere rağmen Tunus, Mısır ve Libya'da mevcut yönetim kadroları iktidarlarını yitirmiş olup yeni düzenin demokratik seçimler yoluyla kurulması süreci devam etmektedir. Bu ülkelerdeki değişim diğer ODKA bölgesi toplumlarına da ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Arap Baharı birçok aydın için sürpriz bir gelişmedir. Bununla birlikte, bir yandan Arap toplumlarının kendileri için diğer yandan uluslar arası ilişkiler için önemli sonuçlar doğurma kapasitesi olduğundan dolayı, henüz sıcak bir gelişme sayılmasına rağmen, şimdiden çok sayıda ve yönde analizler yapılmaya başlanmıştır.

Konuyla ilgili gelişmekte olan alanyazın 1968'deki Prag Baharından hareketle çoğunluğu Arap olan ODKA bölgesindeki toplumsal olayları "Arap Baharı" olarak nitelemekte ve "tüm toplum teorilerinde merkezi bir yer teşkil eden" devrimler (Kimmel 1990:2) bağlamında tartışmaktadır. Devrimler üzerine sosyal bilimsel yaklaşımları çözümleyen eserinde Kimmel, devrimlere ilişkin teorilerin 5 temel soruya yanıt vermesi gerektiğini belirler: "(1) Devrim nedir? (2) Devrim boyunca ne değişir? (3) Devrime ne sebep olur? (4) İnsanlar devrime neden katılırlar? (5)

---

² İngilizce alanyazında MENA (Middle East and North Africa) kısaltmasının karşılığı olarak kullanılacaktır.

Devrimin sonuçları nelerdir?” (Kimmel 1990: 3). Arap Baharına ilişkin gelişmekte olan alanyazının Kimmel’in ortaya koyduğu bu 5 soruyu içeren bir alanyazın olduğu kolayca görülebilmektedir. Ancak Arap Baharına ilişkin alanyazının bu soruların tamamı bakımından tartişılması bu yazının amaç ve kapsamı dışındadır.

Bunun yerine bu yazı, Kimmel’in belirttiği sonuncu soruya ilişkin değerlendirmelerin incelenmesiyle kendisini sınırlayacaktır. Diğer bir deyişle, Arap Baharının sonuçları neler (olacak)tır sorusuna ilişkin geliştirilmekte olan söylemin incelenmesi bu yazının ana teması olacaktır. Konu, hemen her dilde ve toplumda tartişılmakta olduğundan ve her yeni günde yeni yorumlar ve çözümlerle zenginleşmeye devam ettiğinden dolayı bu yazı ilgili alanyazının tam ve kapsamlı bir incelemesi olma savından uzak duracak ancak genel eğilimleri belirlemeyi amaçlayacaktır.

Bu tür bir inceleme siyasetçiler açısından olduğu kadar sosyal bilimciler açısından da önem taşımaktadır. Çünkü, ileri süreceğimiz gibi, sosyal bilimciler arasında uzun süredir tartişıla gelen önemli bir soruya verilen yaygın bir yanıt artık daha farklı bir yanıtla yer değiştirmektedir. O soru şudur: İslam, demokrasiyle uyumlu mudur?

Arap Baharından Önce İslam-Demokrasi Uyuşmazlığı Söylemi

Demokrasinin bir “ıcat,” bir “aldatma” olup olmadığı (Markoff 1996: 111-21) ya da “ekonomik eşitlik” olmadan gerçek bir demokrasinin ne kadar mümkün olabileceği gibi kuramsal tartişmalar ve eleştiriler devam etse de onun modern dönemde evrensel kabul gören yönetim biçimi olduğu söylenebilir.

Ünlü siyaset bilimci Huntington’a göre demokrasi, dalgalar halinde toplumlarda yayılmıştır. Huntington, 3 demokrasi dalgasından sözeder. Bunlardan ilki (1828-1926) Amerikan ve Fransız devrimlerinde köklerini bulur. Amerika ve Batı Avrupa’da 19. yy.’dan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde yer almıştır. İkincisi (1943-62) sömürgelerin bağımsızlıkları ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yer almıştır. Filipinler, Hindistan, İsrail, Malezya, Brezilya, Güney Kore gibi ülkelerin demokrasileri bu ikinci dalganın ürünleridir. Ne var ki bu ikinci dalga demokrasilerin birçoğu otoriter rejimlere dönüşmüşlerdir. Huntington’a göre, üçüncü dalga (1974-), 1974 ve 1975’de Portekiz ve İspanya’da askeri

rejimlerin yıkılıp demokrasilerin inşasıyla başlamıştır ve Latin Amerika, Orta Avrupa, Asya ve Afrika'ya yayılmıştır. Huntington'a göre bu "üçüncü dalga" küresel bir süreçtir ve "kartopu" etkisine sahiptir (Huntington 1991 ve 1993).

Nitekim üçüncü dalganın başladığı 1974'de Dünyada mevcut 150 devlet içinde sadece 41 demokrasi varken 2003'e gelindiğinde, hepsi mükemmel olmasa da, toplam devletler sayısının beşte üçü tamamen veya kısmen demokratik sayılmaktadır (Diamond, 2010: 93). Buna göre bugün Dünya nüfusunun % 63.5'i tam veya kusurlu demokratik yönetimler altında yaşarken % 36.5'i otoriter rejimler altında yaşamaktadırlar (EIU, 2010: 1).

Demokratik dönüşümün dinamiklerini tartışan alanyazın sosyo-ekonomik gelişmişlik faktörlerinin önemini vurgular. Konuyla ilgili alanyazında birçok sosyal bilimci ise vatandaş tutum ve değerlerine büyük vurgu yapar. Demokratik dönüşümün pekişebilmesinin önkoşulu vatandaşlar arasında demokratik bir bilincin gelişmesidir. Inglehart'ın ifadesiyle "demokrasi salt elit manevralarıyla gerçekleştirilen kurumsal değişimlerle kazanılamaz. Onun kalıcı olabilmesi, sıradan vatandaşların inançlarına ve değerlerine bağlıdır" (Inglehart, 2000: 96).

Dünyanın hemen her kültürel bölgesinde demokratik sistemler birer birer yerini alırken bundan farklı bir görünüm sergileyen neredeyse bir tek bölge vardır: Arap Dünyası. Dünyanın genel eğilimine karşı (2010 yılı itibarıyla) Arap Dünyası hala "istisnai" konumunu sürdürmektedir (Diamond 2010: 93). ODKA bölgesindeki 20 ülkeden 16'sı otoriter rejimlerle, 3 tanesi (Irak, Lübnan ve Filistin) melez rejimlerle ve sadece 1 tanesi (İsrail) demokrasiyle (kusurlu) yönetilmektedirler (EIU, 2010: 26). Bu durum, sosyal bilimcileri "neden Arap Dünyasında demokrasi yoktur?" sorusuna (Diamond, 2010) yöneltmekte ve Arap toplumlarında demokratik bir bilincin gelişip gelişmeyeceğini tartışmaya sevk etmektedir.

ODKA bölgesi halklarının büyük çoğunlukla Arapça konuşmaları ve (yer yer Hıristiyan azınlıklara sahip olmalarına rağmen) çoğunlukla Müslüman olmalarından hareketle 1990'lı ve 2000'li yılların alanyazını yoğun bir şekilde yukarıdaki soruyu İslam ve Müslüman kültürüyle ilişkilendirme eğilimi göstermiştir. Batılı yazarların bir kısmı doğrudan doğruya İslami inançlar ve tutumlara atıflar yaparak Arap Dünyasında

demokrasi yokluğunu açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre İslam ve demokrasi birbiriyle kesinlikle uyuşmayan iki ayrı fenomendir. Bu yazarlara göre, demokrasi açıklık, rekabet, çoğulculuk ve farklılıklara karşı saygı gerektirir. Oysa İslam, onlara göre, demokrasinin bu niteliklerinin aksine entellektüel onaylamayı teşvik etmektedir. Çünkü İslam'a göre egemenliğin kaynağı Tanrıdır ve inananları yönetecek tüm yasalar bu ilahi kaynaktan gelmelidir. İslam'ın bu öğretisi inananların otoriter ve totaliter bir devlete itaati sonucunu doğurmaktadır (Choueiri, 1996: 21-22). Bu oryantalist düşünce geleneğini izleyenlerden bir başkası, Elie Kedourie da demokratik prensiplerin, kurumların ve değerlerin "kökünden Müslüman siyasal kültürüne yabancı olduğunu" ileri sürer (Kedourie, 1994: 5-6). Benzer görüşler Huntington (1984: 208)'da da izlenmektedir. Huntington açıkça şöyle demektedir: "Batı için temel problem İslami fundamentalizm değildir. Problem, kültürlerinin üstünlüğüne inanan ve güçlerinin düşüklüğüne takıntılı olan takipçileriyle çok farklı bir uygarlık olarak İslamın kendisidir" (Huntington, 1997: 217-18, ayrıca Lewis, 2002 ve 2003).

Arap toplumlarında demokrasinin gelişmemesinin nedenlerine ilişkin bu kültür-özcü oryantalist düşünceler İslamofobik tutum ve düşüncelerle de desteklenmiştir. Özellikle 11 Eylül Hadisesinden itibaren Batılı entelektüeller ve medya aracılığıyla toplumsal temeller de kazanan İslamofobik tutum, İslam'ı monolitik, statik ve yeni gerçekliklere tepkisiz bir kültürel blok olarak görür. İlaveten, İslamofobik tutuma göre, İslam ve onu politik bir ideolojiye dönüştüren İslamcılar, Batıya kıyasla gerici, aşağı, irrasyonel, cinsiyetçi, şiddet taraftarı, ilkel, agresif, terörü destekleyici, tehlike yayıcı, ve Batı uygarlığıyla kesinlikle çatışan, Batılı norm ve değerlerle hiçbir ortak yönü olmayan bir düşmandır (The Runnymede Trust, 1997: 4-12).

Böylece, sorun İslam'ın özünde olduğuna göre, çoğunluğu Müslüman olan Arap toplumlarının demokratikleşmemelerinin nedeni de açıklanmış oluyor. Daha da önemlisi, Arap toplumlarının demokratikleşmeleri pek istenen bir sonuç da değildir. Çünkü buna izin verildiği takdirde bu toplumlarda iktidarın İslamcıların eline geçmesinden endişe edilmiştir. Bu nedenle, Batı-karşıtlığı, şiddet ve terörizmle özdeşleştirilen İslami hareketler yerine, Batılı güçler uzun yıllar bölgede despotik liderlerle işbirliği yapmayı tercih etmiştir.

Kısaca özetlenmeye çalışılan bu kültür-özcü/oryantalist/İslamofobik düşünce çizgisine karşı daha 1990'lı yılların başından itibaren önemli itirazlar yöneltilmiştir. İslam ve Arap Dünyası'nın içinden birçok yazarın yanı sıra, Batı içinden de Esposito (1992) ve Halliday (1995) gibi bazı yazarlar, özetle, İslam'ın birçok yüzü ve eğilimi olduğuna dikkat çekmişler, İslam Şeriatının (ve kaynakları olan Kur'an ve Sünnetin) İslam uleması ve aydınları arasında birbirinden çok farklı yorumları olabildiğini örneklemeye ve bu suretle demokrasi ve İslam'ın birbiriyle çatışmak zorunda olmadıklarını göstermeye çalışmışlardır. Ancak 11 Eylül Hadisesi bu itirazları büyük ölçüde sönükleştirmiş ve oryantalist/İslamofobik düşünce çizgisi karşısında nispeten etkisiz kılmıştır.

Arap Baharı Sürprizi veya 'Dördüncü Dalga'

Kültür-özcü/oryantalist/İslamofobik düşünce çizgisinin tüm karamsar ve aşağılayıcı yaklaşımlarına rağmen ODKA bölgesinde özellikle 2005'ten beri devam eden Arap Baharı 2011 yılında beklenmedik sonuçlar vermeyi başarmış görünmektedir. Bu sonuçların en somut göstergeleri Tunus, Libya ve Mısır'da 30-40 yıldır yönetimde bulunan despotik liderlerin (Zeynelabidin bin Ali, Muammer Kaddafi ve Hüsnü Mübarek) iktidarlarını kaybetmesidir. Diğer ODKA bölgesi toplumlarında da süreç devam etmektedir.

Söz konusu toplumlarda halklar despotik yönetimlerin katı ve sert tutumlarına tahammül ederek ve ağır faturalar ödeyerek özgürlük ve saygınlık talepleriyle ciddi bir mücadele yürütmüşlerdir. Bu mücadelenin belirgin meyvesi özgür seçimler yolunun açılmasıdır. Bu nedenle, bir "Arap Baharı"ndan ziyade bir "Arap Sokağı"ndan söz etmenin daha doğru olacağını ileri süren alaycı ve aşağılayıcı üslupların da var olmasına rağmen (bkz. Kurtz, 2011), birçok yazar şimdiden Arap Baharını "dördüncü dalga"³ olarak nitelemektedirler (Diamond, 2011, Gershman, 2011, Olimat 2011, Ergil, 2011). Gelişmeleri yakından takip eden analistlerin hemen hepsi özgür seçimlerin İslami hareketlerin ve partilerin iktidara gelmesi sonucunu vereceğini öngörmektedir. Mısır'da, örneğin, Müslüman Kardeşlerin kurduğu *Özgürlük ve Adalet Partisi*'nin

---

³ Alman-Türk sosyal bilimci Engin (2011), Klaus von Beyme'i takip ederek Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümü "dördüncü dalga", Arap Baharı'na ise "beşinci dalga" olarak adlandırmaktadır.

parlamentodaki toplam koltuk sayısının yarısını tek başına alacağı tahmin edilmektedir (Diamond 2011).

Arap Baharı'nın 2011 yılındaki gelişmeleri kültür-özcü/oryantalist/İslamofobik söyleme meydan okuyucu gelişmeler olarak görülebilir. Ancak buna rağmen Arap toplumlarında demokratikleşme sürecine karamsar bakanlar ortadan kalkmış değildir. Aksine birçok yazar Arap Baharı'na kuşkulu bakmaya devam ediyor. Bunların bir kısmı ihtiyatlı olma adına bunu yaparken bir kısmı da eski düşünce eğilimlerinin etkisiyle bu tutumu sürdürmektedirler. Daha önceki denemelerde olduğu gibi birçok Arap devletinde iktidarların sözde reform girişimleriyle Arap Baharı hareketlerini manipüle edebileceği olasılığı dikkate alınmaktadır. The Economist Intelligence Unit (EIU)'in 2011 tarihli bir raporu, Arap Baharı'nın Arap toplumlarında demokrasiye dönüşme olasılığını sadece % 20 olarak belirlemektedir (EIU, 2011: 18). Ayrıca, özgür seçimler sonucunda İslamcı hareketlerin ve onların siyasi kanatları olan partilerin iktidara gelmesi sonucunda demokrasi yerine Şeriat yönetiminin söz konusu olması kaygıları taşınmaktadır. Diamond'a (2011) göre, örneğin, Arap Baharı eninde sonunda siyasal değişim getirecektir ama "bu sürecin demokrasi sonucunu verip vermeyeceği kısmen olayların nasıl gelişeceğine ve rejimlerin ve uluslararası aktörlerin muhalefet güçleriyle nasıl ilişkiler geliştireceğine bağlıdır".

Arap Baharı'nın 2011'deki gelişmelerinin Batı Dünyasında genel bir şaşkınlık ve "panik" havası yarattığı söylenebilir. Bir yandan Batılı güçler ODKA bölgesinde demokrasinin tesisini arzu etmektedirler. Arap Baharı'nın ODKA toplumlarında aşağıdan yukarıya doğru gelişen ve halkın sesini temsil eden ve bölgedeki diktatörleri devirmeyi amaçlayan bir toplumsal hareket olduğu gerçeği Batılı gözlemciler tarafından görmezlikten gelinemeyecek kadar açık ve net bir görüntü sergilemektedir. İsrail temelli kaynaklar dahi bu gerçeği vurgulama gereği duymaktadır (örneğin bkz. Puddington, 2011: 17). Öte yandan, anlaşılır nedenlerden dolayı Batılı güçler ODKA toplumlarında İslamcılarının iktidara gelmesini hevesle karşılayacak durumda değildir. Dolayısıyla, "problem şu: sırf demokratik seçimler yapabilsinler diye bir halkı özgürleştirdiğimiz takdirde onları zamanın en organize güçlerinin kurbanları kılabiliriz" sözlerinden (Denison, 2011) de anlaşılabilirliği gibi Arap Baharı'nın Batılı güçler için bir dilemma arz etmektedir.

Arap Baharıyla Birlikte Gelişmekte Olan Yeni Söylem

Arap Baharı'nın Batılı güçler için yarattığı dilemma bir şekilde aşılmayı gerektirir. Bir devrim örneği olarak Arap Baharı karşısında Batının tarafsız kalması olası değildir. Kimmel (1990: 2) bunu şöyle ifade etmektedir: “Devrimler bizim taraf tutmamızı, kendimizi siyasi bir konuma bağlamamızı isterler. Bir devrim esnasında tarafsız kalmak zordur... Büyük endüstriyel güçlerin bunlara destek vermesi veya en azından mevcut rejimden desteklerini çekmeleri, yirminci yüzyıldaki devrimlerin başarısında tarihsel olarak merkezi bir yer teşkil etmiştir. Bu nedenle, devrimciler, kendimiz devrimci bir toplulukta yaşamasak bile, bizden moral ve siyasi taleplerde bulunacaklardır”.

Bu tespite uygun olarak Batı, Arap Baharı karşısında tavrını netleştirmeye çalışmıştır. Her ne kadar Suriye, Yemen, Filistin, Suudi Arabistan gibi ülkelerde bu tavır henüz net olarak Arap Baharı'nın yanında gibi görünmese de Tunus, Libya ve Mısır örneklerinde Batı, Arap Baharı'ndan yana bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Bu tavır, yeni durumun muhtemel sonuçları bilinerek alınan bir tavidir. Diğer bir deyişle İslamcı kadroların iktidara geleceği ihtimaline rağmen alınan bir tavır söz konusudur.

Tunus, Libya ve Mısır örneklerinde Batılı güçlerin (özellikle ABD, İngiltere ve Fransa) Arap Baharı'nın yanında olması şimdiye kadar Batının Arap Dünyasıyla ilişkilerine rehberlik eden Huntington'un “uygarlıklar çatışması” yaklaşımıyla ters düşmektedir. Batı, şimdiye kadar bu yaklaşım çerçevesinde Arap Dünyasında demokratikleşmeyi desteklemek yerine otoriter liderleri desteklemeyi kendi çıkarlarına daha uygun bir tercih olarak görürken (Olimat, 2011: 2) artık bunun tersini yapmaya başlamıştı. Yani bir politika değişikliği söz konusudur.

Bu değişiklik daha 2010'da hatta daha öncesinde kaleme alınan çeşitli analizlerde kendini göstermekteydi. Örneğin, Mısır ile ilgili olarak, “Mubarek yönetimi eninde sonunda sona erecektir. Bölgesel bir güç merkezi olan Mısır'da büyük çıkarları olan Batının, çok geç olmadan bu ülkede yeni ittifaklar kurması gerekmektedir” denilmekteydi (Kausch, 2010)⁴. 2011 yılı itibarıyla bu politika değişikliği çok daha kesin ve kararlı

⁴ Benzer uyarılar 2000'li yıllar boyunca Arap kökenli bölge uzmanları da yapıyordu. Örneğin bkz. Hamzawy 2005.

ifadelerle önerilmektedir: “Özellikle ABD ve Avrupa, seçim sürecini desteklemeli, yerel görevlileri uluslar arası seçim gözetmenlerine izin vermeye teşvik etmeli, politika kurumlarına ve tink-tanklara yardım etmeli, görevlileri basın özgürlüğünü kısıtlama çabalarından vazgeçirmelidir...” (Puddington 2011: 20). Bu politika değişikliği Huntington ve Lewis gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı kültür-özcü/oryantalist/İslamofobik söylemden zorunlu olarak bir kaymayı gerektirmektedir ki bu söylemsel kayma aşağıdaki 4 ana konuda gerçekleşiyor görünmektedir:

“İslamcılar o kadar da kötü insanlar değildir”

Önceki söylemde İslamcılar şiddet taraftarı, terörist ve Batı-karşıtı olarak Batı'nın en büyük düşmanı olarak değerlendiriliyordu. Oysa şimdi, İslamcılar Arap toplumlarında sivil toplumun temsilcileri olmalarına ve “Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği sonrası toplumların sivil toplumundan çok daha önemli olduklarını kanıtlamalarına” (Puddington 2011: 18) ilaveten ideolojik ve politik pozisyonları itibariyle de Avrupa'daki Hıristiyan demokratların ve ABD'deki Cumhuriyetçilerin Arap toplumlarındaki karşılığı (Goldberg, 2011) olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İslamcılar, buna göre, “İnançlarından ilham alırlar ama aynı zamanda, Türkiye ve Malezya örneklerinde olduğu gibi, ülkelerinde iyi bir yönetimin gerçekleşmesini arzu edecek kadar da pratik ve dünyevidirler” (Olimat, 2011: 4).

Yeni söyleme göre, şimdiye kadar İslamcıları kötü gösteren Arap toplumlarındaki despotik liderlerdir. Bunlar ülkelerinde kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için İslamcıları bir şantaj olarak kullanmaktadır (Olimat, 2011: 4). Hüsnü Mübarek gibi liderlerin Batılı güçlere karşı sıklıkla dile getirdikleri, “Eğer beni desteklemezseniz sizin düşmanınız olan İslamcılar iktidara gelir” tehdidi İslamcılar hakkında şimdiye kadar Batıda yanlış önyargıların gelişmesini sağlamıştır. Batı ile İslamcı hareketler arasında diyalogun gelişmesi bu tür önyargıların asılsız olduğunu gösterecektir.

Nitekim İslamcılarının öncü roller oynadığı Arap Baharı sürecinde “Amerikan-karşıtı ve Siyonizm-karşıtı temaların yer almadığı bir dil kullanılması” İslamcılarının abartıldığı kadar kötü olmadığını ayrı bir göstergesidir (Puddington 2011: 19). Her ne kadar bölgede hala Amerika

imajı düşük olsa da değişime öncülük edenlerin “Arap Dünyası’nın problemlerinin köklerinin Amerikan emperyalizminde veya Filistin’in İsrail tarafından işgalinde olduğu fikrini açıkça reddetmiş olmaları önemsenmelidir” (Puddington 2011: 19).

Arap Baharıyla Müslüman bireye ilişkin önceki önyargılar sadece entelektüeller arasında değil, Batı kamuoyu nazarında da değişecek gibi görünüyor. Suroor’un (2011) da vurguladığı gibi, Müslüman birey hakkında “... kendini ifade edebilen, İngilizce konuşan, twitter kullanan, demokrasi taraftarı” modern bir birey imgesi gelişmektedir. İngilizler, örneğin artık “Müslüman kadının hem tesettürlü hem de ilerlemeci olabileceğini, her sakallı Müslüman erkeğin terörist olmadığını, camii’nin... devrim yönetim merkezleri olabileceğini” kabul eder hale gelmişlerdir (Suroor, 2011).

“Demokratik bir Orta-Doğu’da Petrol ve Enerji Kaynakları Daha Güvenli ve İstikrarlı Olur”

Batının Orta Doğu Politikalarına yön veren önceki söylemin en önemli kaygılarından birisi Batı’nın bölgedeki petrol ve enerji kaynakları ile ilgili çıkarları olagelmıştır. Önceki söylem bölgede bu çıkarların otokrat yönetimlerle daha fazla güvencede olacağına inanıyordu. Oysa yeni söyleme göre bölgede demokratik yönetimlerin kurulması durumunda da petrol ve diğer enerji kaynakları Batı’ya satılmaya devam edeceği için kaygıya gerek yoktur. Hatta yeni söyleme göre, demokratik yönetimler altında bu enerji kaynakları öncekine göre daha fazla istikrarlı ve serbest-pazar temelli olacağından dolayı üretim, fiyatlama ve piyasaya arz bakımlarından daha avantajlı sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, demokratik yönetimler altında petrol ve diğer enerji kaynaklarının üretim ve satışları daha istikrarlı olacağından dolayı Batı’nın, özellikle ABD’nin, bölgede yapmak zorunda hissettiği ağır askeri harcamalara da o kadar ihtiyaç kalmayacaktır (Olimat, 2011: 3). Dolayısıyla, demokratik bir Orta Doğu Batının bölgedeki çıkarlarına bir tehdit olmayacaktır.

“Demokratik Yönetimler Altındaki Bir Orta-Doğu’da Terörle Savaş Daha Etkili Olur”

Önceki söylem, özellikle 11 Eylül Hadisesinden itibaren, ABD öncülüğündeki Batıya küresel terörle savaşın etkili yolu olarak

“fundamentalist” gruplara karşı despotik liderlerle işbirliğini öneriyordu. Oysa yeni söylem, bölgedeki fundamentalizmin ve terörizmin kaynağını artık bizzat bu despotik yönetimler olarak değerlendirmeye başlamıştır. Demokrasi yokluğunda despotik yönetimler toplumu radikalleştirmekte ve sistemin dışına itmektedir. Yeni söyleme göre, “fundamentalizm ve terörizmle mücadelenin en iyi yolu demokratikleşmeyi desteklemektir” (Olimat, 2011: 4). Bu sayede, sistemin dışına itilen toplumsal güçler (Müslüman Kardeşler de dâhil) sistem içinde kendilerine bir yer bulabilecek ve fundamentalist ve terörist eğilimler önemini ve etkisini yitirecektir (Qazi, 2011).

Ayrıca, Arap Dünyasının demokratikleşmesi, Batıya karşı kendi aralarında bir çeşit ittifak kuran Dünyadaki diğer despotik yönetimler (Venezüella, Rusya, İran, Kuzey Kore vb) açısından da önemlidir. Çünkü Arap Dünyasının demokratikleşmesi “önemli derecede Dünyada ki otoriter devinin kontrolüne” (Puddington 2011: 22) ve “dünya barışına” (Qazi, 2011) de katkı sağlayacaktır.

“Demokratik Yönetimler Altındaki Arap Topluluklarıyla Komşu Bir İsrail Daha Güvenli Olur”

Batılı güçlerin en önemli kaygılarından birisi Orta Doğu’daki Gayri-Müslim tek ülke olan İsrail’in güvenliği olagelmıştır. Özellikle Mısır ve Ürdün’de yönetimin İslamcılarının eline geçmesi durumunda ABD ve İsrail politikalarına yön veren önceki söylem, bölgede İsrail karşıtlığının çok daha fazla güçleneceğini ve İsrail’in yüzlerce millik sınırlarının güvenliğini sağlamanın güçleşeceğini varsayıyordu. Oysa yeni söylem, ABD ve İsrail’in bölgede demokratik değişimi pozitif bir faktör olarak görmesi gerektiğini önermektedir. Hatta Arap toplumlarının demokratikleşmesinde “İsrail’in ABD ve Avrupa’dan daha fazla yararı söz konusudur” (Puddington 2011: 21). Buna göre, demokratik halklar ortak değerlere ve amaçlara sahiptirler ve birbirleriyle savaşmak yerine işbirliği, dostluk ve barış içinde birlikte var olmaya daha fazla meylederler. Bu yüzden uzun vadede, “demokratik komşulara sahip bir İsrail, otoriter ve otokrat komşulara sahip bir İsrail’e göre daha fazla güvende olacaktır” (Olimat, 2011: 5). Her ne kadar bölgedeki despotik liderler bazı güvenlik ve diplomatik anlaşmalar bağlamında İsrail ile işbirliği yapmış olsalar da toplumsal bağlamda İsrail ve Yahudi karşıtlığını beslemeye devam etmişlerdir. O nedenle, “demokratik

değişim olmadan İsrail komşularından soğuk bir barıştan daha fazla bir şey umamaz. Demokrasinin doğmasıyla İsrail daha normal ilişkiler umabilir” (Puddington 2011: 21).

Sonuç

Yukarıda değinilen hususlarda kendini gösteren söylemsel değişim Batı'nın İslama, İslamcılara ve genel olarak Arap toplumlarına bakışındaki değişimlere işaret etmektedir. Dolayısıyla, Arap Baharı'nın en önemli sonuçlarından birisi Batının Orta Doğu politikalarına rehberlik eden söylemindeki değişimdir. Bu değişim, 11 Eylül çağrışımlarının tamamen bir kenara bırakılmasa da en azından bir süre eski önem ve etkisini yitirebileceğine işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, Batı aydınları ve kamuoyu arasında Arap Baharı, İslam ve İslam toplumları hakkında önceki dönemlere kıyasla daha olumlu bir imge yaratmıştır. Ancak Suroor'un (2011) da vurguladığı gibi, bu olumlu imgenin İslam toplumlarına ilişkin daha doğru bir anlayışı yansıtan kalıcı ve samimi bir imge mi, geçici bir politik moda mı olduğunu zaman gösterecektir.

Bu imgenin Batıdaki kalıcılık derecesi ne olursa olsun Arap Baharı'nın İslam toplumları açısından başka muhtemel sonuçlarından da söz edilebilir. Bunlardan birisi, İslam toplumlarında halkların, özellikle Irak'ın ve Afganistan'ın Batılı güçlerce işgal edilmeleriyle tahrip olan öz-güven ve öz-saygılarının yeniden gelişmesi olacaktır. Diğer muhtemel bir sonuç, El-Kaide'nin temsil ettiği şiddet-temelli politik tutumun Müslümanlar için tek ve en etkili yöntem olmadığı gerçeğinin yaygın bir şekilde kabul görmesi olacaktır. Batı'nın iki-yüzlü sahte demokrasi ve özgürlük kavramlarından farklı olarak, Türkiye ve Malezya örnekleriyle birlikte Arap toplumları da yeni bir demokrasi ve özgürlük kavramının inşasına katkı sunabilirler.

Kaynakça

- CHOUËIRI, Youssef (1996), “The Political Discourse of Contemporary Islamist Movements.” In Abdel Salem Sidahmed and Anoushiravam Ehteshami, eds. *Islamic Fundamentalism*. Boulder: Westview Press.
- DENISON, Jim (2011), “Explaining Arab Spring”, <http://www.denisonforum.org/global/8-explaining-the-arab-spring> Friday, 22 July 2011.
- DIAMOND, Larry (2010), “Why there are no Arab Democracy?”, *Journal of Democracy*, Volume 21, No: 1. Pp. 93-104.

DIAMOND, Larry (2011), "Democracy After the Arab Spring: A Fourth Wave or False Start?", *Foreign Affairs*, May 22, 2011.

EIU (the Economist Intelligence Unite), (2010) *Democracy Index 2010 Democracy In Retreat*. www.eiu.com

EIU (the Economist Intelligence Unite), (2011) *Spring Tide Will The Arab Risings Yield Democracy Dictatorship or Disorder? A Report From The Economist Intelligence Unit*. www.eiu.com

ENGIN, Kenan (2011), "The Arab Spring: The 5.0 Democracy Wave", *Hurriyet Daily News* - August 19, 2011.

ERGIL, Doğu (2011), "The Fourth Wave of Democratization", *Daily Zaman*. 23 February 2011.

ESPOSITO, John L. (1992), *Islam: The Straight Path*, New York: Oxford University Press.

GERSHMAN, Carl (2011), "The Fourth Wave Where the Middle East Revolts Fit in the History of Democratization- and How We Can Support Them", <http://www.tnr.com/article/world/85143/middle-east-revolt-democratization?page=0,0> March 14, 2011.

GOLDBERG, Jeffrey (2011), "Was the Arab Spring a Victory for Extremism?", <http://mobile.bloomberg.com/news/2011-12-23/was-arab-spring-a-victory-for-extremism-commentary-by-jeffrey-goldberg> Aralık 23, 2011.

HALLIDAY, Fred (1995), *Islam and the Myth of Confrontation: Religion and Politics in the Middle East*, London: I. B. Tauris.

HAMZAWY, Amr (2005), "The Key to Arab Reform: Moderate Islamists", Carnegie Endowment Policy Brief No. 40, July 2005 <http://carnegieendowment.org/files/pb40.hamzawy.FINAL.pdf>

HUNTINGTON, Samuel (1984), "Will More Countries Become Democratic?", *Political Science Quarterly* 99 (Summer): 193-218.

HUNTINGTON, Samuel (1991), *The Third Wave*, Norman: University of Oklahoma Press.

HUNTINGTON, Samuel (1993), "Democracy's Third Wave", In Larry Diamond and Marc Plattner, eds. *The Global Resurgence of Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

HUNTINGTON, Samuel (1997), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster.

INGLEHART, Ronald (2000), "Culture and Democracy", In Lawrence E. Harrison and Samuel Huntington, eds. *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York: Basic Books.

KEDOURIE, Elie (1994), *Democracy and Arab Political Culture*, London: Frank Cass Publishers.

KIMMEL, Michael S. (1990), *Revolution A Sociological Interpretation*, Temple University Press.

KAUSCH, Kristina (2010), *Why the West Should Relinquish Mubarak*, FRIDE. May 4, 2010.

KURTZ, Stanley (2011), "Is There an Arab Spring?", <http://www.nationalreview.com/corner/262618/there-arab-spring-stanley-kurtz> March 21, 2011.

LEWIS, Bernard (2002), *What Went Wrong?-Western Impact and Middle Eastern Response*, Phoenix.

LEWIS, Bernard (2003), *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, Weidenfeld and Nicolson.

MARKOFF, John (1996), *Waves of Democracy*, Pine Forge Press.

OLIMAT, Muhammed (2011), "The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East", *Journal of International Women's Studies* Vol. 12 #3.

PUDDINGTON, Arch (2011), "Democracy's Stake in the Arab Spring", *Israel Journal of Foreign Affairs* V: 3.

QAZI, Wajahat (2011), "Arab Spring: Political Islam or Democracy?", <http://www.opendemocracy.net/wajahat-qazi/arab-spring-political-islam-or-democracy>, 19 December 2011.

SUROOR, Hasan (2011), "Arab Spring & U.K. Debate on Islam", <http://www.thehindu.com/opinion/lead/article2340519.ece> August 9, 2011.

The Runnymede Trust (1997), *Islamophobia a Challenge for us all*, Report of the Runnymede Trust, Commission on British Muslims and Islamophobia. Chaired by Gordon Convey.

